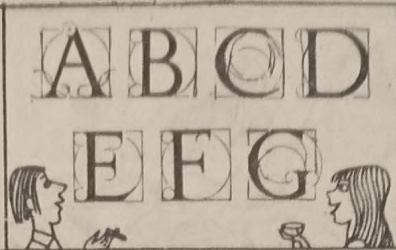

STÍLUSOSAN, HATÁSOSAN

„JELKÉPEK ERDEJÉN ÁT...”

Szimbólumok és szimbolizmus a százéves Krúdy Gyula prózájában

Közismert tény, hogy Krúdy nem tartozott semmiféle irodalmi irányzathoz vagy csoporthoz, hanem a maga útját járta. Így azután — legalábbis programszerűen — szimbolista sem volt. Képzőművészetében a szimbólum nem játszik olyan vezető szerepet, mint a nagy kortársak, elsősorban Ady lírájában. Ez azonban korántsem jelenti azt, hogy egyáltalán nem használt szimbólumot, vagy hogy éppenséggel elvből kerülte a lényegsűrítő költői jelképeket. Ennek éppen az ellenkezője igaz: Krúdy stílusában az elemi szimbólumnak éppúgy megvan a maga helye, mint a bonyolultabb felépítésű, továbbfejlesztett jelképeknek.

Egy 1919 januárjában publikált elbeszélésében, A bolondok kvartélyában a Gazda és hasonmása, a Vendég már-már szimbolikus alakokká nőnek, míg a vendégfogadóként, éjjeli kocsmaként emlegetett örömtánya a régi Magyarország jelképévé tágul. Egy három évvel korábbi újságcikkben (A Démonhoz) a csárda, ahol „felejteni lehetett az életet, mikor még csak a maga baja volt mindenkinek, mikor még minden egyéni volt a földön”, a háború előtti magyar életforma szimbólumaként merül föl a múltból. Ezt a képet fejlesztette tovább, árnyalta még sötétebbre Krúdy az említett novellában.

Bővelkedik szimbolikus figurákban és jelenetekben az Asszonyosságok díja is: gondoljunk csak Démonra, „aki az egész világ felett uralkodik, egy nap Pestre jött, és a temetésrendező házában lelt búvóhelyet” vagy a „háromezer éves ringyó”-nak és a mazochista „tanár úr”-nak káfkai háborzongató légyottjára. Szimbólum a Nagy kópé Antóniaiaja is, akiben Rezeda Kázmér minden korábbi szerelme egyesül.

Szimbolikus jelentésre és jelentőségre tesznek szert Krúdy prózájában a vissza-visszatérő képek, motívumok is. A *lepke* szó az (utolsó) szerelemnek, az érzékiségnek, az álomnak és az ábrándozásnak a jelképévé válik: „az álom csöndesen szállong az ágy felett, mint egy fáradt, pihenésre térő *lepke*”; „Az asszonyi álom, a hazugság, a bűbáj, a kacérság színes *lepkéje* felé boldogan emeltük homlokunkat”. A *piros szín* az életörömmel, az élni akarásnak a

hordozója (így volt ez már Adynál is: „Változat és Halál adódtak / Belül egy-egy gyarló körön, / De várja az Embert vig célja: / *Piros*, tartós öröm”). Az Aranykéz utcai szép napok egyik elbeszélésében a „kalandos öregúr” az *örömpiros* ablak felnyílására vár (hiába), hogy „oda-bentről kiszálljon néhány taktus a régi zenéből”. Szindbád is „*piros* ablakú, ködbeborult ormú kis kastélyba” szeretné költöztetni ábrándjainak hősnőjét, a kikapós aranyművésznét, de csak egy vízivárosi nyári vendéglőbe viszi el, ahol azonban „az udvaron ecetfák álltak, amelyek csodálatosan *pirosodtak*, midőn az ősz közelgett, és az elhagyott asztalokon *pirosfejú* kakas merengett. *Piros* volt a bor, amelyet a kötéyes legény enyhe, október végi délután az asztalra helyezett.” (Az ecetfák pirulása.)

Gyakran találkozunk Krúdy írásaiban az *ősz* és a *halál* szimbólumalakjaival is. A madárijesztő szeretője című novellában a csősz rozsdaszínű szűre alól „meg lehet lesni az őszt, amikor révülten, özvegy kedvvel befordul a szélmalom mellett a mezőkre. Olykor egy remegő kezű vándormuzsikus alakjában jön, máskor lóháton, mint egy nyugalomba vonult cirkuszigazgató, aki többé nem leli örömét a lovaglásban, mert pénzt nem keres vele.” Eszténa, Az útitárs hősnője pedig így írja le a halált: „Mi jól ismerjük őt. Az anyám néha szokott beszélgetni vele viharos éjszakákon, midőn betér hozzánk a zivatar iszól, és a konyhában meleg bort iszik. Ő, nem ám a gyertyaöntő a halál, amint az emberek hiszik. A halál más valaki (...) Egy kis köpcös, utasforma ember, aki nagyon csendesen, lehajtott fejjel ballag a házak fala mellett. Szurokszínű szeme tétován, szomorúan néz, a haja sima, mint a kutya szőre, egy piros zsebkendővel letakart kalitkát visz a kezében. Abban hordja el a lelkeket, mint a cinkéket!”

A szimbolikus ábrázolásmód a kései Krúdy-írásokban nem is egyszer a vízióknak, a delírium szülte rémképeknek a keretétül szolgál. A Zöld Ász (1930) tizedik fejezetében (Egy varázsló jár az ablak alatt) a főszerplő így mondja el megőrülésének történetét: „elvesztettem eszemet,

mint ahogy a slukáját elhagyja némely ember. Most már mindegy, hogy hol bicsaklott meg az elmem. Talán sohase fogom megtudhatni, mely varázslat vitt az ablakhoz azon az éjszakán, amikor egy addig csak rossz álmamban látott varázsló a csillagfényes éjéből hirtelen az ablakhoz lépett, és arcomba fújta merget, és babonás szavait elmondta. Nyomban elvesztém. Nyomban elment az eszem. (...) A folyamra nyitott régi ablakom, és a varázsló a folyam felől jött nyári éjszakán, amikor a hold ugyancsak a folyam felett állott, és majdnem megszólalt. A varázsló két növel jött két karján (...) Az egyik nő tapasztalt öregasszonynak látszott (...) A lányát, akit a holdvilágban sétáltatott, Juliskának hívták (...) A vénasszony intésére egyforma kanarisárga harisnyába bújtatott lábaikat szökdeccselve irányították az emeletre, a padlásra, egyszóval a fejem fölé, ahonnan vizet eresztettek a fejemre, hogy a varázslat sikerüljön.”

Az elemi szimbólum kisugárzása általában csak a képet tartalmazó mondatra vagy bekezdésre terjed ki; vannak azonban Krúdynam olyan szimbólumai is, amelyek köré egész műveket épít. Ezek a képek vezérmotívumként hullámanak végig a szövegen, s az írásmű alapgondolatának hordozóivá válnak. Az alapszimbólumból hosszabb elbeszélés vagy éppen kisregény is kisarjadhat. Az önéletrajzi elemekben bővelkedő, erősen lírai hangvételű N. N.-nek (1922) egyes epizódjait például a cirkuszi nyírségi tücskök jelképes motívumának szálára fűzte föl Krúdy. Ennek az elemzésére azonban már csak egy másik cikkben keríhetek sort.

Kemény Gábor

FARKAS- SZEM

Vannak nyelvünknek olyan szavai, amelyek csupán zárt szókapcsolatokba, szólásokba beágyazva élnek, s ott is többnyire meghatározott, ragos alakban fordulnak elő, például: *dugába dől, cigánykereket hány, fabatkat sem ér*.

Közéjük tartozik a *farkasszem* is. Igaz, van egy növényünk is, amely erre a névre hallgat. Ám ezt a szőrös, fogazott levelű, kék virágú útszéli gyomot s még inkább ennek nevét oly kevesen ismerik, hogy aligha jut valakinek is az eszébe, ha *farkasszem*-et emlegetünk. Ellenben rögtön felöltik bennünk a szavunkat tárgyragos alakjában magába foglaló szólás: a *farkasszem*et néz. Jelenése, mint értelmező szótárunk megállapítja: mereven, szemrebbenés nélkül valakinek a szemébe néz, elsősorban az ismert gyermekjáték-